

ki nogi”, ki je bilo značilno zlasti za mlajše častnike, ki so se pogosto zadolževali.

Skladno z večjezičnostjo monarhije so bili pravi poliglotti tudi častniki njene nacionalno heterogene armade. Čeprav obstoj enega samega poveljevalnega jezika (nemškega) nikoli ni bil resneje ogrožen, so se bili častniki prisiljeni vsaj do neke mere naučiti tudi t. i. polkovnega jezika – jezika, ki ga je govorilo vsaj 20% moštva. Za ljubljanske častnike, ki so večinoma prihajali iz Kranjske, Spodnje Avstrije (Dunajčani), Štajerske in Češke, je veljalo, da so v veliki meri obvladali slovensščino, od svojih kolegov na državni ravni pa so v pozitivnem smislu odstopali tudi pri znanju drugih tujih jezikov (francoščine, angleščine, italijanščine). Precej bolj monolitna je bila verska pripadnost poklicnih pripadnikov armade – ta je bila v skladu z nazivom “apostolskega veličanstva” razen nekaj izjem povsem katoliška.

Izbruh prve svetovne vojne kot tektonska prelomnica zaključí obdobje te “armade brez države” in zadnjega preostanka nadnacionalnega avstrijskega patriotizma, z njim pa se konča tudi tanka, a vseeno dovolj tehtna in berljiva knjiga, ki kar kliče po nadaljevanju.

Aleksander Žižek

VÉLIKA VOJNA CIRILA PRESTORJA

Oto Luthar, “O žalosti niti besede”: uvod v kulturno zgodovino vélike vojne; gradivo uredila Alenka Koren. -Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2000, 211 strani.

“In ko sem tako mislil, sem prišel do zaključka čemu je pač človek na svetu. Tako velik je svet vsi imajo na tej zemlji dovolj prostora, vsem bi rodila zemlja dovolj hrane ena sama stvar je manjkala, “ljubezen do bližnjega”. Če bi vsak človek imel svojega bližnjega tako rad kakor samega sebe, da bi bili vsi enako dobri in poštene pa bi bilo prihranjeno vse gorje ljudem na zemlji.”¹

Preprosto. In neuresničljivo.

¹ Oto Luthar, “O žalosti niti besede”: uvod v kulturno zgodovino vélike vojne; gradivo uredila Alenka Koren. -Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2000, str. 201.

Odlomek iz dnevnika slovenskega podčastnika Cirila Prestorja je del zavidljive vojne zapaščine, ki jo je skrbno uredila njegova vnukinja Alenka Koren. Dnevnik, ki je bil že objavljen v Kroniki leta 1986,² pa ni pustil mirovati, temveč je zanimal vnemo, ki je gnala, skupaj z Alenko Koren, Oto Lutharja, da je globoko zabredel v vode, ki jim ni videti konca. Prva svetovna vojna, ki ji je knjiga posvečena, se namreč še ni izpela. Vélika vojna, ki je pod tem imenom Slovenci še nismo uspeli posvojiti, je podirala pod seboj vse in vsakogar, ki ji je stopil na pot, poosebljala je nenasitno sebičnost, izkoristila tehnične izume zadnjih desetletij in smrti dala priložnost, da je opravila svoje veliko delo; poslala je vojsko, boleznin in lakoto, lakomnost, neusmiljenost, surovost, grozo in laž, na drugi strani se je temu zoperstavilo junaštvo, požrtvovalnost, goreča vera in usmiljenost. Vojna je torej presešla meje dotlej znanega, mogočega. Mejá pa si ni postavil tudi Oto Luthar, ki je meje slovenskega čutenja vojne, ki diha iz Prestorjevega dnevnika in še nekaterih drugih doslej neobjavljenih dnevnikov slovenskih vojakov, razširil in nas vpeljal v širše evropsko in poudarjeno anglosaksonsko občutenje vélikega zla, ki jo imenujemo prva, svetovna, vélika, osvobodilna, emancipirajoča, imperialistična, poslednja, in še kakšna, vojna. Svoj delež v raznovrstnem vojnem spominjanju, ki je rdeča nit knjige, je pomenljivo poimenoval Uvod v kulturno zgodovino 1. svetovne vojne; z besedno igro ali z zavestnim dvoumnim razumevanjem podnaslova bi mogli vtise, ki jih knjiga naredi, strniti v Uvod v nekulturno zgodovino 1. svetovne vojne, če kultura rečemo načinu življenja.

“O žalosti niti besede” torej sestoji in dveh delov, oba smo uvodoma, v obrnjenem vrstnem redu, že omenili. Uvod je prvo slovensko besedilo, ki nudi vpogled v izjemno bogato, izpovedno in količinsko, branje o doživljanju vojne. Predstavljeno je skozi študije avtobiografskih zapisov angleških, avstralskih, tudi francoskih, nemških in avstrijskih udeležencev vélike morije. Ne zajame vsega, kar bi morebiti kdo pričakoval, prav tako se zavestno ne osredini na slovensko izkušnjo in naše krvave poljane. Jih pa skuša vmestiti ali z zanimivimi drobcí nanje opozoriti. Vojna se je izkazala kot vélika opismenjevalka; ne le, da je navdihnila vélika imena svetovne proze in poezije, vélike umetnike, zarisala je pota novih umetnostnih izrazov, temveč je vojski ne- in pol-pisme-

² Eva Holz, Dnevnik Cirila Prestorja iz 1. svetovne vojne. Kronika XXXIV/1986, št. 1-2, str. 72-88.

nih preprostih vojakov potisnila v roke največkrat top svinčnik, da je na bojnem polju zapisal, kar je mogel in smel. Vse te osebne izpovedi, zapise v pismih, dnevnikih in spominih, zaznamuje močan subjektivni naboj, ki ga pri njihovem prebiranju ne smemo prezreti, Oto Luthar pa zavestno ni hotel, in so torej izrez iz velike zgodovine velike vojne, so tudi neodtujljivi del neke kolektivne stvarnosti in kolektivnega spominjanja nanjo. Zakaj so pisali in so potem burili raziskovalno domišljijo psihoanalitikov, jezikoslovcev, literarnih in drugih raznovrstnih zgodovinarjev. Raziskovalci t. i. kulturne zgodovine, ki se skozi okope vojne prebijajo s pomočjo pisem, dnevnikov, spominov, pesmi in likovnih stvaritev, zatrjujejo, da je eden od vzrokov moralna dolžnost do sebe, ker je pisanje zdravilo ali sredstvo za lajšanje psihične bolečine, kajti bolečo izkušnjo so mogli zaključiti in si dušo olajšati šele, ko so jo zapisali. Morebiti je vsakovrstno pisanje pomenilo iskanje intimnega prijatelja, saj je velik paradoks vojaške organizacije v vojni samota; čeprav so bili vojaki del velike družine, so bili prepuščeni samim sebi. Boj za preživetje pa je sprožil vzgib, da so zapisali dogodke, in fiksirali spomin na sodelovanje v zgodovinskem dogodku, ki so mu vsi priznali, da je epohalen. Obenem je bilo pisanje, predvsem pesmi, s podaljševanjem vojne in njenih grozot, krik proti vojni, zaviti v metafore in simbole, pa zato vseeno jasen in poveden.

Slovenska izkušnja je v marsičem podobna, pa tudi svojevstvena. Največ doslej je o njej pisala Marta Verginella.³ Mnogim slovenskim vojakom je vojna pomenila izstop iz malega sveta, celo začetek udejanjanja sanj, prežetih s ponosom, da se borijo za veliko stvar. Po mnenju nekaterih je odhod na vojno prinesel v življenje slovenskega vojaka neko novo kvaliteto in pomenil dogodek, ki ga je bilo vredno živeti, ne pa se tudi zanj brezglavo žrtvovati. Za slovenske avtobiografske zapise pa je značilno še nekaj, česar v zahodnoevropskih spominih in dnevnikih, kakor tudi v študijah o njih, ni opaziti, namreč to, da je majhnost sveta, ki so ga zapuščali vojaki, pogojevala malodane etnografsko radovednost za vse, kar je bilo novega in drugačnega.

³ *Esperienze di guerra nelle scritture autobiografiche. I soldati sloveni e la "Grande guerra". Qualestoria XIX/1991, 1/31-71; Storie di prigionia nel labirinto russo: memorie dei soldati sloveni, prigionieri in Russia. Qualestoria XX/1992, 3/33-86.*

Ker je bila vojna in iz nje izhajajoče izkušnje vseobsegajoča, želi študija pozornost usmeriti na raznovrstne problematike. Vsakovrstna pisanja med vojno je krojila cenzura, pa tudi avtocenzura pišočin, v vsakdanjik se je pronicljivo, a potih in globoko vsesala propaganda. In ženske?, se vpraša avtor; in si tudi sam odgovori, da jih skorajda ni. Mnogim ženskam je vojna prinesla globoke premene, kajti novo delo, okolje in življenje je pomenilo večjo samostojnost, spoznale so nove probleme in odnose, izpostavljene so bile sindikalizaciji, politizaciji in modernizaciji. Ti procesi so povzročali pretrese, tako pri moških kot pri ženskah; *moški - bojevniki* je namreč potreboval in se tolažil predvsem z *žensko - angelom varuhom* in mnogo manj verjel v dotlej neznani obraz *ženske - moškega*. Zatorej je morala biti podoba ženske, ki je zasedla moško mesto v družini in na delu, začasna in naključna. Kot pravi Oto Luthar, pa so ambiciozne in sposobne ženske bile hvaležne za priložnost, da se dokažejo; naj ob primerih, ki so navedeni v študiji, dodamo še ime, ki se je kalilo na soškem bojišču, dunajsko vojno dopisnico Alico Schallek.⁴ Skozi besedilo uvoda in dopolnil k dnevniku pa se spoznamo tudi z industrializacijo, raznovrstnimi stereotipi, antisemitizmom, idr., celo z navidez suhoparno bojno taktiko in njenim (ne)spreminjanjem in osnovnimi podatkovnimi vojaškimi ločnicami, ki niso bile avtorjev namen, ki pa jih neprisljano, zaradi njihove vsebine bi težko rekli na prijeten način, srečujemo skozi besedilo. Slednje je opremljeno, kar more razveseliti tako laičnega bralca kot vnetega raziskovalca, z bogatimi opombami. In če si smemo privoščiti oceno sloga, ki to noče biti v šolskem smislu, bi mogla reči, da je besedilo živo, saj se avtor hote ali nehote, čudi, pogovarja, zgraža.

Kot je bilo že omenjeno, je dnevnik Cirila Prestorja prepleten z dnevniškimi zapisi drugega in drugačnega, preprostejšega in mestoma bolj gostobesednega Prestorja, Lorenza iz Srednje vasi, ter z dopisi o sočasnem dogajanju druge oziroma komentarem že same po sebi povedne vsebine dnevnika in bogate fotografske zupščine Cirila Prestorja. In če smo doslej ves čas trdili, da je Uvod, pogojno rečeno, pogled v zahodnoevropsko spominjanje na vojno, nam dnevnik pove, kako drugače je bilo na jugovzhodu. "Ko sem nosil vojaško suknjo. Pot po svetu od leta 1913 do 1918", je pretresljiv, redkobeseden in poveden

⁴ *Isonzofront. Gorizia, Editrice Libreria Adamo, 1977.*

spis o vojni, ki je Cirila premetavala po bojiščih vzhodne in jugovzhodne Evrope, mu dala priložnost, da brani domače dvorišče, in mu celo dovolila, da je preživel. Toda usoda mu ni bila naklonjena; ker velika vojna ni bila, kot so sodobniki morda celo iskreno mislili, poslednja, mu je naslednja vzela življenje.

Zgodbo o veliki vojni moremo brez zadržkov imenovati zgodbo o iskanju pomena, smisla ali nesmisla, tako bi mogli poimenovati knjigo, ob

koncu katere se poglubi dvom o tem, kdo, ali če sploh kdo, je zmagal. Vojna, skozi katero nas je popeljala knjiga je hiša strahov. Čeravno nosi naslov "O žalosti niti besede", tudi upanja ne ostaja kaj dosti.

P.S.:

S pomočjo moderne tehnologije je del Prestorjeve zapuščine, s faksimilizirano predstavitvijo dnevnika, dostopen tudi na medmrežju.⁵

Petra Svolfšak

⁵ <http://www.zrc-sazu.si/prestor/>